

MAĞRİB ÜLKELERİ ÜZERİNDE İSLAM'IN VE TÜRKLERİN İDARİ VE HUKUKİ TE'SİRLERİ

Prof. Dr. Halil CİN*

I- MAĞRİB ÜLKESİ VE İSLAMDAN ÖNCEKİ DURUMU: BERBERİLERİN VE BİZANS'IN HAKİMİYETİ

İslâm tarihçileri, Kuzey Afrika'daki beldelerin tamamına mağrib ülkeleri veya yerli halkın çoğunluğunu teşkil etmeleri sebebiyle Berberistan adını vermektedirler. Bu isimlendirme diğer tarihçiler tarafından da reddedilmemiştir. Mağrib ülkeleri veya Berberistan denilen bu toprakları üç coğrafi bölgeye ayırmışlardır. *Birincisi*; Kuzey Afrika'nın doğu kısmı yani Tunus ve Bicaye taraflarına İfrikiye denmektedir. *İkincisi*; Kuzey Afrika'nın batı tarafına Tilnesan bölgesi de dahil olmak üzere Orta Mağrib (Mağrib-i Evsat) adı verilmiştir ki, bugünkü Cezayir'dir. *Üçüncüsü* ise, Uzak Mağrib (Mağrib-i Aksâ)'dır ve Fas topraklarını içine almaktadır¹. Uzak Mağrib'e Berr'ül-Udue de denir ve ayrıca Cibâl-i Berber yani Berber dağları denen bölgeyi de Uzak Mağrib'e katmak gerekir.

Eski zamanlardan beri Mısır dışında bütün Kuzey Afrika'da yerleşmiş bulunan ve nerden geldikleri kesin olarak tesbit edilemeyen yerli halka *Berber* veya çoğulu olan *Berâbire* adı verilir. Bunlar sonradan müslüman Araplarla karışmışlar ve bugün artık kesin olarak birbirinden ayıramaz hale gelmişlerdir. Berberilerin Afrika milletlerinden olmadığı ve çok eski zamanlarda Asya milletlerinden oldukları halde zamanla Fırat ve Dicle vadilerinden ayrılarak Afrika'nın çöllerine ve Atlas Okyanusunun sahillerine yerleştikleri, tarihçilerin üzerinde önemle durdukları bir ihtimaldir. Netice olarak, Berberiler bu ülkelerde Kartacahlar ve Himyerilerden eskidir ve onlarla nesep itibarıyla ilgileri yoktur. Berberilerin

* Selçuk Üniversitesi Rektörü

¹ Kalkaşandi, Ahmed, Subh'ül-A'sâ, Mısır, 1915, c. 5, sh. 99-158; Şemseddin Sâmî, Kamus'ül-A'lâm, c. 2/1272-1273, c. 3/1791

en önemli özelliği, istisnaların dışında hep kabileler halinde yaşamaları ve tam bir siyasî birlik teşkil edememeleridir².

Mağrib ülkeleri İslam'dan önce çok eski dönemlerden beri hep Berberîlerin idaresinde aklmıştır. Ancak M.S. 42 tarihinden itibaren Romalıların hâkimiyeti altına girmiştir. Bu hâkimiyet mutlak değildir. Aralarında uzun süren savaşlar sonucu, neticede sahil şeridindeki şehirler Roma'ya verilmiş ise de, dağlar ve yaylalar Berberîlerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Yani Romalılar Berberîleri Romalılaştıramamıştır. Sadece onları cizye ve asker vermeğe zorlayabilmişler; mahallî idarelerini yerli reislerle (*Deguli*) terketmişlerdir. Roma'nın bu ma'nada hâkimiyeti beş asır sürebilmiştir³.

İslamiyetten önce çeşitli dinler Berberiler arasında yaygındır. Çoğunluk sabîî yani yıldıza ve güneşe tapan insanlardır: Putperestler de vardır. Çok az da olsa Yahudî ve Hıristiyanlığı seçenler olmuştur. Bunun anlamı şudur ki, Romalılar kendi göçmenleri dışındaki Mağrib halkına ve özellikle Berberîlere Hıristiyanlığı kabul ettirememişlerdir. Bu durum dikkat çekici bir husustur⁴.

Bu kısa girişden sonra şimdi de Mağrib ülkelerine İslâmiyetin nasıl girdiğini ve özellikle Berberiler üzerinde idarî ve hukukî açıdan nasıl nasıl bir tesir yaptığını kısaca görelim:

II- MAĞRİB ÜLKELERİ ÜZERİNDE İSLAMİYETİN İDARİ VE HUKUKİ TE'SİRLERİ

Romalıların Mağrib ülkelerindeki hakimiyeti ciddi olarak 1,5 asır sürmüştür. Ancak bu süre içinde Berberiler devamlı isyan etmişler, merkezden gönderilen valiler ise sadece bu isyânları bastırmak; meydana gelen mezhep çatışmaları ile uğraşmak; ve de ahaliye ağır vergiler koymakla meşgul olmuşlardır. İslâmiyetin doğuşundan sonra müslümanlar, Mağrib ülkelerine ve berber kabilelerine de İslâmı tebliğ etmekle kendilerini mükellef sayıyorlardı. Ancak önlerinde önemli bir engel vardı. O da Berberîlerin nüfusça çoklukları beş-altı asır içinde çok azının hıristiyanlığı kabulü ve savaşçılıktaki aşırı maharetleri ve acımasızlık ve

2 Şemseddin Sâmî, Kamus'ül-A'lâm, 2/ 1270-1271 İslâm Ansiklopedisi, Berberîler Maddesi; İbn'ül-Esir, El-Kâmil-Fit-Târih, c. 3, sh. 25-26

3 Kalkaşandî, 5/ 179; İslâm Ansiklopedisi, Berberîler Maddesi

4 Kalkaşandî, 5/ 178; İslâm Ansiklopedisi, Berberîler Maddesi; Şemseddin Sâmî, Kamus'ül-A'lâm, 2/ 1270-1271

aşırı cesaretleriydi. Müslümanların kendilerini bunlardan korumaları ve İslâm'ı anlatırken dikkatli olmaları hususunda bir kaç hadis de vardı. Hz. Ömer bu konuda komutanlarına uyarıcı bir mektup da yazmıştı⁵.

Müslümanların Berberistan'ı ilk fetih hareketi 27/647 senesinde Hz. Osman zamanında Abdullah bin Ebu Serh komutasındaki bir ordu tarafından yapılmıştır. Hem İslâmiyeti ve hem de cizyeyi reddeden Mağribiler, Romalıların destek ve tahrikiyle savaşmayı tercih ettiler ve sonunda mağlup olarak sulhu kabule mecbur kalmışlardı⁶. Daha sonra Emeviler devrinde Mağrib ülkelerinin fethi ve İslâmlaştırılması hareketleri devam etmişse de hadislerde verilen haberlere uygun olarak sık sık dinden dönme olayları da meydana gelmiştir. Emevi valilerinden *Ukbe bin Nafi* 50/670 yılında Trablus ve Tunus'u tamamen fethederek Kaynavan şehrini kurmuş ve çoğu Berberî topraklarını İslâmlaştırmıştır. Emevi valilerinden Musa bin Nusagr ise bu bölgelerde İslâmın daha çok yılmasına vesile olduğu gibi, cesur berber erleri ile beraber Endülüs'e seferler düzenlemiştir. Beş asırda hıristiyanlığın % 15'ine nüfuz edemeyen Berberîlerin, 25 küsur senede % 15'i müslüman olmuş ve günden güne müslüman Araplarla imtizâç da çoğalmaya başlamıştır. Nihayet bütün bunlara rağmen eski dinlerinde kalan berber kabileleri de 172/788 tarihinde istiklâlini ilân eden müslüman Berberî Devleti, İdrisî'ler zamanında, Berberîlerin yüzde doksanından fazlası İslâmı kabul etmiştir⁷.

O zamandan beri Arap yarımadasından ve Şam'dan gruplar halinde gelen Araplar, Kuzey Afrika'ya gelerek orada yerleştiklerinden Berberler bunlarla imtizâç ederek birbirine karışmış ve Kur'an'ın dili olan Arapçayı siyasi ve edebî dil olarak tanımışlar; yavaş yavaş şehir ve kasabalarda ve giderek köylerde ve çöllerde dahi kendi dillerini unutmuslardır. Kendi milli dinlerini tam koruyabilenler İslâm medeniyetinden uzak kalan bazı çöl kabileleridir.

1) İdari Te'sirler

Mağrib ülkeleri üzerindeki İslâmın te'sirleri tıpkı diğer yeni müslüman olan ırklar gibi olmuştur. Ancak Hz. Peygamber'in hadislerinde de belirttiği gibi, Mağrib ülkelerinin ekseri ahalisini teşkil eden Berberîler,

5 Şemseddin Sâmî, *Kamus'ül-A'lâm*, 2/1271

6 Şibli, *Sadr-ı İslâm*, c. 7, sh. 18; İbn'ül-Esir, *El-Kâmil*, 3/91-93; Kalkaşandı, *Subh'ul-A'sâ*, 5/117 vd.

7 İbn'ül-Esir, *El-Kâmil*, 3/465-466, 4/105-109, 369-370; Şemseddin Sâmî, *Kamus'ül-A'lâm*, 2/1271-1272, 3/1791-1792

sert mizaçlı ve mevcut düzene karşı çıkan bir ruh yapısına sahiptiler. Bu sebeple İdarî yapıları da benzeri değişiklikler göstermiştir. Bunları üç guruba ayırmak mümkündür:

Birincisi: Büyük İslâm Devletine bağlı bir Eyâlet olarak idare edildiği devredir. Mağrib ülkeleri 27 / 647 yılından 172 / 788 yılına kadar Emevilerin veya Abbasilerin tayin ettiği bir vali tarafından idare olunmuştur. 150 küsur yıllık bu devrede bazı fasılalar hesaba katılmazsa, Emevi veya Abbasî Devletinin idarî özellikleri aynen mevcuttur. Sadece bazı konularda imtiyazlara sahiptiler. Bir kısım hâriciler, zaman zaman bu mahallî idareye itiraz ve isyân etmişlerdir⁸.

İkincisi: Berberiler İslâmiyet sayesinde idarî ve siyasî anlayış açısından gelişmişler; Abbasi Devletinin zayıflaması ve Endülüs'de ikinci bir hilâfet merkezinin kurulması ile buralarda da karışıklıklar meydana gelmiş; her vali kendi bölgesinde istiklâlini ilân etmeye başlamıştır. Zamanla aralarındaki sıcak harplerden dolayı beylikler küçük birer devlet haline gelmişlerdir. Endülüs'ün yıkılışı bu beyliklerin de sonu oluncaya kadar altı-yedi tane müslüman Berberî devlet ortaya çıkmıştır. Bunların ortak özelliği, halifeye bağlı diğer müstakil ve müslüman sultanlıklar gibi, İslâmi ananeye bağlı birer devlet olmalarıdır. Önce siyasî tarihlerini kısaca özetleyelim, sonra da ortak idarî yapılarına temas edelim.

A) Harun Reşid zamanında Mağrib ülkeleri valiliğine İbrahim bin Ağleb isimli bir kumandan tayin edilir. Buralardaki kargaşayı önleyen İbrahim, 800 yılında istiklâlini ilân etti. Ancak yine Abbasî halifelerine bağlıydı ve emir adıyla müstakil beylik niteliğindedi. Merkezi Kayve-
ran olan ve Ağleboğulları diye bilinen (Benî Ağleb) bu devlet iki müstakil müslüman berberî devletiydi (808-909)⁹.

B) Ağlebîlerin hakimiyeti esnasında Hz. Ali'nin torunlarından Hüseyin bin Ali, Mekke'den 170 / 786 tarihinde kaçtı. Amcası İdris ile beraber kaçarken yolda öldürüldü ve İdris de Mağrib ülkelerine sığındı. Berber kabileleri bunun çevresinde toplandı. Kısa sürede bütün berberî kabilelerinin İslâma girmesine vesile oldu. İdrisler adıyla anılan ve daha ziyade Uzak Mağrib (Mağrib-i Aksâ=Fâs) de hakimiyetini devam ettiren bu devlet de müslüman bir sultanlıktı¹⁰.

C) İlk defa Mağrib ülkelerinde şii bir devlet kuran ise 901-908 tarihleri arasında kendisinin peygamber neslinden olduğunu iddia eden

8 Kalkaşandı, 5 / 117-120, 179-180

9 Kalkaşandı, 5 / 120 vd.; Şemseddin Sâmî, 3 / 1792 vd.

10 Kalkaşandı, 5 / 180 vd.

Ubeydullah isimli birisinin kurduğu Fatımî Devleti'dir. Mağrib ülkelerinde salatanatları 52 sene devam edebilmiştir. İdarî yapıları Abbasilerinkinden farksızdır.

D) 360 / 970 tarihinde Ziriler Devleti yeniden bir Berberî Devleti kurmuşlar ve Cezâyir'i ilk defa bunlar te'sis etmişlerdir. Bunlar 440 / 1048 tarihine kadar Fatımî Halifelerine bağlı kalmışlarsa da, bu tarihten itibaren Endülüs Emevileri Halifeleri adına hutbe okutmuşlardır. Ayrıca bu tarihten itibaren şilik Mağrib ülkelerinden silinmiş ve yine sünnî idare hakim olmuştur. İdarî açıdan önemli olan, bu devletin de halifeye bağlı bir müslüman sultanlık oluşudur. Yani her ne kadar, idarî açıdan bağımsız olsalar da, manevi açıdan müslümanların halifelerine bağlıydılar¹¹.

E) 445 / 1053 tarihinde Ziriler Devleti de yıkılmış ve Mağrib ülkelerinin hakimiyeti Murâbitlar Devletinin (1053-1147) eline geçmiştir. Bu da bir müslüman Berberî devletidir. Bu devleti Berberîlerin Demtuna ve Gudala adlı kabileleri kurmuştur. Önceleri ateşperest olan Gudala boyunun reisi, Abdullah bin Yasin adlı bir mücâhidi, kabilesine İslâmı öğretmek üzere getirdi. Önce eski dinlerinde ısrar eden, sonradan ise bu zata bağlanan Gudala boyu müslüman olarak Demtuna boyu ile birlikte Murâbitlar (Bağhlar) Devletini kurdular. İslâmiyet bunları yaşadıkları vahşi hayattan kurtararak devlet kuracak medenî bir seviyeye yükseltti. Bunlar da halifeye bağlı müslüman bir Devletti¹².

F) Nihayet, yine bir Berberî reisi olan Muhammed ibn-i Tumert, Berberîleri o dönemlerde İslâm âleminde dolaşan karışıklıkların tesirinden kurtararak onlara Allah'ın birliği (tevhidi) konusunda en doğru yol olan Ehl-i Sünnet'in Eş'ari koluna ait görüşleri anlatmaya çalışmış ve bunda da muvaffak olmuştur. Kendisine Mehdî ünvanı da verilen bu şahsiyet Muvahhidler Devleti adıyla 515 / 1121 tarihinde bir Berberî Devleti kurmuştur. Bu devlet 1269 yılına kadar yaşamıştır. Daha sonra Meriniler, Hafsîler ve benzeri birçok küçük devlet ortaya çıkmış; maalesef bu parçalanmanın sonucunda Berberîler XV. yüzyılın başına kadar İspanyol, Portekiz ve Venediklilerin siyasî tesir alanlarına girmişlerdir¹³.

500 küsur senelik bu dönem içinde kurulan Berberî Devletlerinin ortak özellikleri diğer müslüman devletlerinkine temel yapı itibariyle çok benzer. Farklar sadece detaylara taallük etmektedir.

11 Kalkaşandî, Subh'ül-A'sâ, 5/185 vd.; Şemseddin Sâmî, Kamus'ül-A'lâm, 3/1792-1793

12 Kalkaşandî, 5/188 vd.; Açıkgözoğlu, Mehmed, İslâm Devletleri Tarihi, İstanbul 1975, 85-86

13 Kalkaşandî, 5/216 vd., 191 vd.; Şemseddin Sâmî, Kamus'ül-A'lâm, 3/1792-1793; Açıkgözoğlu, 86-87; Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 2362, vrk. 150/a-150/b

Devletin insan ögesi iki önemli unsurdan oluşur. Birincisi askerî sınıftır (cünd). Önemli rütbelerdeki askerler ile vezirler, nişancı gibi yüksek derecedeki görevliler bu gruba dahildir. İkincisi, ilmiye sınıfı yani erbâb-ı aklâmdır. Kadılar, muhtesibler ve benzeri görevliler. Bu devlet görevlilerine tahsis edilen ulûfe ve iktalar sultanın ve diğer yüksek rütbeli devlet adamlarının elbise şekilleri, sultanın her gün medrese denilen tahtına oturmuş merasimi, yine sultanın Osmanlı Devletindeki Divan gibi dava ve dert dinlemesi, divan kurması, cuma namazına belli bir merasimle çıkması, bayram namazları ve sefere çıkış merasimleri, bazen sultanın geziye çıkması ve benzeri hususlar, diğer müslüman devletlerindeki gibidir. Bu usûl ve muameleler sadece isim itibarıyla farklıdır. Diplomatika yani devletin resmî yazışmalarında da müslüman devlet adamlarının benimsediği tarz uygulanmıştır. Sultanın fermanlarına zahire dendiğini, başlangıç ve bitişinde Hz. Peygamber'in üslubunu taklit ettiklerini belgeler göstermektedir. Kısaca her idarî meselede İslâmın ve müslüman devletlerin izi ve tesiri hemen görülmektedir. Diğer müslüman devletlerde olduğu gibi, bu devletlerde de sultan icranın başıdır. Halifenin görevlerini oba vekâleten icrâ eder. Yasama konusunda ise sadece İslâm hukukunun kendisine tanıdığı içi boş yasama yetkisini kullanır. Burada kısaca özetlediğimiz konuları daha ayrıntılı olarak misalleriyle beraber işaret ettiğimiz kaynaklarda görmek mümkündür¹⁴.

Üçüncü grup idare şekli ise, müslüman olmalarına rağmen devamlı olarak kabile devleti olma özelliğinin devam ettirmiş olanlardır. Bunlar beledî cumhuriyet şeklindedirler. Berberistan'ın dağlık bölgelerinde yaşarlar. Müslümandırlar; ancak hiçbir devletin boyunduruğu altına girmeyi kabullenmezler¹⁵.

2) Hukuki Tesirler

500 küsür sene zarfında, hatta Büyük İslâm devletine bağlı oldukları dönem de hesaba katılırsa 650 yıllık dönemde, Mağrib ülkelerinde hâkim olan hukuk sistemi İslâm hukukudur. İslâm hukukunun dört sünî mezhebinden birisi olan Malikî mezhebi, şia hâkimiyeti dolayısıyla meydana gelen fasıla bir tarafa bırakılırsa, bütün Mağrib ülkeleri ve Berberîler tarafından benimsenmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, İmam Mâlik'in yetiştirdiği büyük hukukçulardan çoğunluğunun Kuzey Afrikalı veya Endülüs'lü oluşudur. İmam Mâlik'in fikhî görüşlerini yazılı hale getiren ve tedvin eden Esed bin Fırat ile Sahnûn, asıl-

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Kalkaşandî, *Subh'ül-A'sâ*, 5/137—149, 203—210

¹⁵ Kalkaşandî, 5/210—211

ları Afrikalı olmasa da Kuzey Afrika'da yetişen bu buralarda önemli görevlerde bulunan büyük hukukçulardır. Hanefi mezhebinin gelişmesinde müslüman Türk devleti olan Karahanlıların rolü ne ise, Maliki mezhebinin de gelişmesinde Kuzey Afrikalı hukukçuların rolü odur. Maliki hukukunun temeli sayılan yedi ciltlik El-Müdevvenet'ül-Kübra adlı eser, Kuzey Afrika'lı büyük hukukçular olan Esed bin Fırat ile Sahnun'un eseridir¹⁶. Şii hâkimiyetinin te'siriyle Maliki mezhebi, kısmen itibar kaybına uğramışsa da, Ziriler Devletinin güçlü sultanı Mağrib bin Badis, resmen Maliki mezhebini devletin resmî mezhebi olarak kabul ettirmiştir. Bunu bütün Mağrib ülkelerine neşr ve ta'mim etmekten çekinmemiştir¹⁷.

Maliki mezhebi esas alınarak tatbik edilen şer'î hükümler yanında, örf ve âdet ta'bir edilen ve zamanın değişmesiyle değişebilen örgü hukuk da gelişmiştir. Bu konuya daha sonra ayrıca temas edeceğiz.

III- OSMANLI DEVLETİNİN MAĞRİB ÜLKELERİ ÜZERİNDEKİ İDARİ VE HUKUKİ TESİRLERİ

1) Mağribilerin Osmanlı Hâkimiyetini Kabullenmeleri

667/1268'de Muvahhidler Devletinin yıkılmasından itibaren Mağrib ülkeleri parçalanmışlardır. Fas ve Merakeş'de Meriniler, Tunus'da Hafsiler ve benzeri bir kaç devlet kurulmuşsa da bunlar, İspanyolların ve benzeri Avrupa ülkelerinin oyuncuğu olmaktan kurtulamamışlardır. Endülüs de çökünce Mağrib ülkeleri iyice perişan duruma düşmüşlerdir. XV. asrın sonunda Mağrib ülkeleri ve buradaki müslümanlar tam bir dağınıklık içindedirler. İşte böyle bir zamanda ve Osmanlı Devletinin şahlandığı Yavuz Sultan Selim devrinde, Osmanlı denizcileri Baba Oruç ve kardeşi Barbaros Hayreddin, donanma ile Akdeniz'e hakim olmuştur. ve sırayla Bâciye, Cezâyir ve Tilmesan'ı zabdemişlerdir. Bu sırada Oruç Beğ vefat etmiştir. Oruç Beğ'den sonra yine zaferden zafere koşan kardeşi Hayreddin Beğ'in bu başarıları üzerine 925/1519 *tarihi de Osmanlı Padişahına mektup gönderen Cezayir halkı, Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altına girmeyi bir şeref olarak kabul edeceklerini ve Hayreddin'in kendilerine vali tayin edilmesini şiddetle arzu etmişlerdir*¹⁸. *Bu tarihi belge, müslüman Türklerin Mağrib ülkeleri ve özel-*

16 Hudari, Muhammed, Tarih'ül-Teşri'ül-İslâmi, 210—211, 262 vd.

17 Şemseddin Sâmî, Kamüs'ül-A'lâm, 3/1793

18 Kanunâme Mecmuası, Sül. Kütp. Esat Ef. 2462, vrk. 150/a—150/b; Şemseddin Sâmî, Kamus'ül-A'lâm, 3/1792

likle Cezayir halkı üzerindeki bütünüyle olumlu te'sirlerini gayet açık ifade ettiği gibi, bugüne kadar da Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde muhafaza edilmiştir. Cezayir ve çevresinin kaduları, hatibleri, hukukçuları, imamları, tüccarları ve bütün halkı tarafından ittifakla kaleme alınan bu belgenin kısaca özeti şöyledir :

“Yüce saltanat makamına, sizleri mutluluk ve zafere ulaştıracak dualarımızı arzettikten sonra deriz ki;

Cezâyirliler size arz ediyor ki;

Sizin yüce makamınıza biz büyük değer vermekteyiz. Asırlarca devamının zaruretine inanıyorum. Yüce kapınıza ta'zimle ifade ederiz ki, duygularımızı mektup tam anlatamaz. Biz sizin mutlu günlerinizle sevinçliyiz ve size itaat etme sevinci ile müjdeliyiz. Size öyle i'timat ediyoruz ki, içi dışı hâlis ve başı sonu güzeldir. Emirlerinizi dinliyoruz. Bu bendelerinizin yanında seza ta'zimden başka bir şey yoktur. Şerefli makamınızın devamını isteriz. Bizlere din düşmanlarından gelen musibetler ve bunun karşısında Allah dostları olan mü'minlerin yardımı ve zaferi uzun hikâyesidir. Özeti şudur ki;

Kâfir gurubu Endülüs'ü istilâ ettikten sonra Vehran Kalesine geldi. Diğer haldelere tecâvüz etmek için Bicâye ile Trablus'u aldı. Sonra da bizim diyarımız Cezâyir kaldı. Daire ortasında kalan nokta gibi garip ve şaşkın kaldık. Her taraftan kâfirler bizi sıkıştırdı. Biz de sağlam ip olan dinimize bağlandık ve Allah'a sığındık. Kâfirler bizi hâkimiyetleri altına almak istedi. Biz de düşündük ve gördük ki, belâ ve musibet şiddetlendi. Zarurî olarak teslis inancında olan hıristiyanlar gâlib olunca, canımız, ırkımız, çocuklarımız ve malımız korkusundan sulh ettik. Esir edilip dağıtılma korkusundan işi idare ettik. Biz Allah'a aitez ve O'na döneceğiz. Bu sıkıntıdan sonra kâfirler geldi, Vehra'yı, Bicâye'yi ve Trablus'u aldı. Bizim yurdumuzu da istilâ etti ve esir etmeye niyetlendi. İşte bu sırada dinin yardımcısı, müslümanların koruyucusu ve Allah yolunun mücâhidi olan Oruç Beğ, bir mikdâr gazilerle geldiler. Biz de O'nu ta'zimle karşıladık. Zira korkumuzdan bizi Allah'ın yardımıyla kurtardı. Oruç Beğ bize gelmeden önce Tunus'dan Bicâye'ye gelmiş idi. Din düşmanlarından alıp müslüman kardeşleri için tamir etmeği amaçladı. Bicâye Kalesini mücâhid Ebül-Abbas Ahmed bin Kadı ile muhâsara etti. Surları dağıttı. Kâfirleri şaşkına çevirdi. Müslümanlar hücum edip büyük bir burcu aldılar. Aniden kaleye girdiler. Kâfirlerin bir kısmı kaçtı, bir kısmı öldürüldü. Müslümanlar ile kâfirler gece ve gündüz savaş ettiler. Oruç Beğ'in arkadaşlarından bir gurup ayrı dü-

şünce az bir gurup ile kâfirlerin arasında kaldı. Sonra bize geldi ve bizi kurtardı. Sonra da Oruç Beğ Tilmesan savaşlarında şehit olunca kardeşi Allah yolunun mücâhidi Enüt-Tükâ Hayreddin ona hayırlı halef oldu, bizi korudu. Tam adâletinden ve peygamberin şeriatına uymaktan başka halini görmedik. Hayreddin Beğ de sizin yüce makamınıza daima saygı duyar, cihadla meşgul olur, Allah rızası için malını ve canını verir. Allah'ın kelimesini yüceltmeye hırslıdır. Bütün gayesi yüce saltanatınıza hizmet olduğundan bizim de O'nun hakkında sevgimiz samimi ve devamlıdır. Nasıl sevmeyelim ki, bizimle birlikte at üstünde Allah yolunda cihâd eder, darda ve genişlikte Allah'ın emrinden ayrılmaz. İncancında yıldız gibidir. İşte bu durumda bizlerin size arzı şudur ki;

Emirimiz Hayreddin size gelmeğe azmetmiş idi. Beldemizin ileri gelenleri yalvarıp koymadılar. Kâfirlerden korkarak. Zira hiristiyanlar yaramaz, kasıtlıdırlar. Biz de zayıf ve azız. Bu sebebden kapınıza âlim Seyyid Ebül-Abbas, Ahmed bin Ali gönderildi. Biz emirimizle sizin hizmetkârımız. Bica bölgesi, Doğu ve Batı Mağrib ahalisi sizin hizmetkârlarımızdır. Diğer bu beldelerde olan mes'eleleri, bu mektup geldiğinde size arzedecektir. Allahın selam ve rahmeti üzerinize olsun.

10-20 Zilka'de 925 (1519)

Cezâyir Büyük Câmîinde i'tikâfda bulunan Muhammed bin Mansur'da mektup göndererek, Mağribdeki zayıf kavmi Dayreddin kurtardığından dolayı size ve devletinizin devamına duacı olduklarını bildirmiştir.¹⁹

Cezâyirlilerin bu talebi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş ve Hayreddin Paşa Cezâyir Beylerbeyliğine getirilerek Osmanlı Padişahları adına hutbe okunmaya başlamıştır. Asırlarca sürecek olan bu durum esnasında ve özellikle de Kanunî devrinde bazı isyanlar ve Avrupalıların hücumu olmuşsa da dirâyetli Osmanlı vâlileri bunları kolayca bastırmışlardır²⁰. Şimdi de Osmanlı dönemindeki idarî ve hukukî durumu kısaca tetkik edelim:

2) Osmanlı Devleti Zamanında Mağrib Ülkelerinde İdarî Durum

Osmanlı Devleti Mağrib ülkelerinin tamamına yakını Vilâyet-i Mağrib veya Eyâlet-i Cezâyir adı altında bir mümtaz eyâlet haline ge-

¹⁹ Topkapı Sarayı Arşivi, F. 6456

²⁰ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c. II, sh. 363 vd.; Sül. Kütüp. Esat Ef. 2362 vrk. 150 vd.

tirmiştir. Bu eyâletin önemli livaları arasında Medhiye, Mîdye, Merakeş, Şark, Beled ül-İnnâb ve benzeri yerler sayılmaktadır. İlk beğlerbeği Hayreddin Paşa'dır. Ancak bu eyâletin diğerlerinden en önemli farkı idarî açıdan muhtâr olmasıdır. Başlangıçta Osmanlı Devleti Hayreddin Paşa, Hasan Paşa (oğlu) ve Sinan Paşa gibi meşhur isimleri vâli tayin etmiş, ayrıca yeteri kadar Yeniçeri askeri gönderilerek Mağrib ocakları meyânında Cezâyir Ocağı'nda teşkil olunmuştur. Zamanla Yeniçeri reislerinden teşekkül eden Divan, idareye karışmaya başlamış ve Beylerbeyi idareyi bunlara danışarak yürütmüştür. Divanın nüfuzu arttıkça Yeniçeri ağaları aralarında Dayı ünvanıyla bir reis seçmişler ve zamanla memleketin gerçek idaresi yerli olan bu Dayılara bırakılmıştır. Bâb-ı Ali'den gönderilen vâliler, zamanla sadece devletin temsilcisi durumuna düşmüşlerdir. Dayılarla vâliler arasında önemli anlaşmazlıklar meydana geldiği gibi, dayı seçimlerinde de büyük kargaşalıklar yaşanmıştır. III. Ahmed devrinde vezirlik ünvanı ile vâlilik de Dayı'ya verilince, Dayılar Cezâyir Eyâleti'nin müstakil hâkimi olmuşlardır. Dayılığa seçilen her şahıs, bir memurunu göndererek Osmanlı Padişahına olan itaat ve bağlılığını te'yid ederdi²¹.

Sadece manevi açıdan Osmanlılara bağlı görünen Mağrib müslümanları, bu bağlılıklarında çok samimi idiler. Fransız ve İspanyolları, neden padişahımıza itaat etmiyorsunuz diye açıkça sıkıştırdıkları, bu yüzden usanan Fransızların Osmanlı Padişahına tavassut için ricada buldukları ve padişahın ricası üzerine Fransız Vilâyetlerinden el çektikleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Ecnebi Defterlerinde yer almaktadır²².

Fransa, Cezâyirîlilerin devamlı aleyhindedir. Ve 1820'lerden sonra Cezâyir üzerine küllî bir hücum düzenleyerek Cezâyir bölgesini istilâ etmiştir. Bunun üzerine Cezâyir Dayısı 1843/1827 yılında Osmanlı Padişahına müracaat etmiş ve Osmanlı Devleti ile Fransa arasında sulh andlaşması bulunmasına rağmen Osmanlı Padişahı Cezâyirîlilere yardım etmekden geri durmamıştır²³. Ancak Osmanlılar tam yardım edemediğinden Cezâyirîliler Fransa'nın pençesinden yakalarını 1960'lara kadar kurtaramadıkları da acı bir gerçektir. Bu yüzyıl Mağrib ülkelerinin en acılı yılları olmuştur²⁴.

21 Şemseddin Sâmî, Kamus'ül-A'lâm, 3/1793

22 BOA, Ecnebi Defterleri, Fransa ve Cezâyir ile İlgili Hükümler

23 BOA, Dosya Tasnifi, Dosya No: 78

24 Şemseddin Sâmî, 3/1793—1794

3) Osmanlı Devri ve Mağrib Ülkelerinde Hukukî Hayat

Osmanlı Devleti, kendi topraklarına ilhak ettiği topraklardaki ahalinin millî kültürüne ve inançlarına karışmamış; mezhepler karşısında tamamen tarafsız kalmıştır. Bu kâide müslümanlar arasındaki mezhepler için geçerlidir. Hanefî mezhebini resmî mezhep olarak tanıyan Osmanlı idaresi, tamamen Malikî mezhebini kabul etmiş bulunan Mağriblileri kendi hukukî hayatlarında serbest bırakmıştır. Yani 1520-1820 tarihleri arasındaki 300 yıllık devrede Mağrib ülkelerinde hukuk sistemi yine İslâm hukukudur ve mezhep olarak Malikî mezhebi esas alınmıştır.

Malikî mezhebi esas alınarak kabul edilen şer'î hükümlerin bütün Mağrib ülkelerinde en ince teferruatına kadar uygulandığını, buradaki şer'îye sicilleri açıkça göstermektedir. Ancak acaba örfî hukukun ürünleri olan ve şeriatın (İslâm hukukunun) boş bıraktığı cezaî, idarî ve mali alanları dolduran Osmanlı Kanunları uygulanmamış mıdır? Bu sorunun cevabı da hayırdır. Zira her eyâlet için Osmanlı idaresi tarafından (Mısır da dahil olmak üzere) genel kanunlara uygun hususî kanunnâmeler düzenlendiği halde, Mağrib ülkeleri için böyle bir yola da gidilmemiştir.

Mağribler, örfî hukuk alanındaki boşluğu, İslâm hukukuna aykırı olmayan örf ve âdet kaideleri ile doldurmuşlardır. Berberîlerin sadece örfî alandaki hukukî müesseseleri, örf-âdetlerinin ürünüdür. Tamamını örf-âdetle dayandırmak hatalı ve belgelere ters bir yorumdur. Örf ve âdet kâideleri, köy hey'etinin tasdiki ile yürürlüğe girer. Fas Berberîlerinde her kabilenin, örfî hukuku düzenleyen bir kanunnâmesi (isserf) vardır. Bu kanunnâme anfaliz denilen ihtiyarlar hey'etince tanzim edilir. Bütün bunlara rağmen, özellikle müslümanlıktan uzak bazı berberî kabilelerinde, İslâm hukukuna aykırı bazı örf-âdet kâideleri de yok değildir. Bunları bütün Mağrib'e teşmil etmek de hatahdır²⁵.

IV- SONUÇ

Tarihçilerin çoğunluğuna göre asılları Mezopotamya'dan gelme olan Berberîlerin ülkesi Mağribdeki insanlar takriben 5 asırlık bir süre içinde ancak % 0-15 nispetinde Hıristiyanlığı kabul edip ve diğeri kendi dinlerinde direnirken, halkın % 90'a yaklaşan bir kısmı 25-30 sene içinde İslâm'ı benimsemişlerdir. Bu, tarihî açıdan çeşitli boyutları ile dü-

25 Krş. İslâm Ansiklopedisi, Berberîler Maddesi

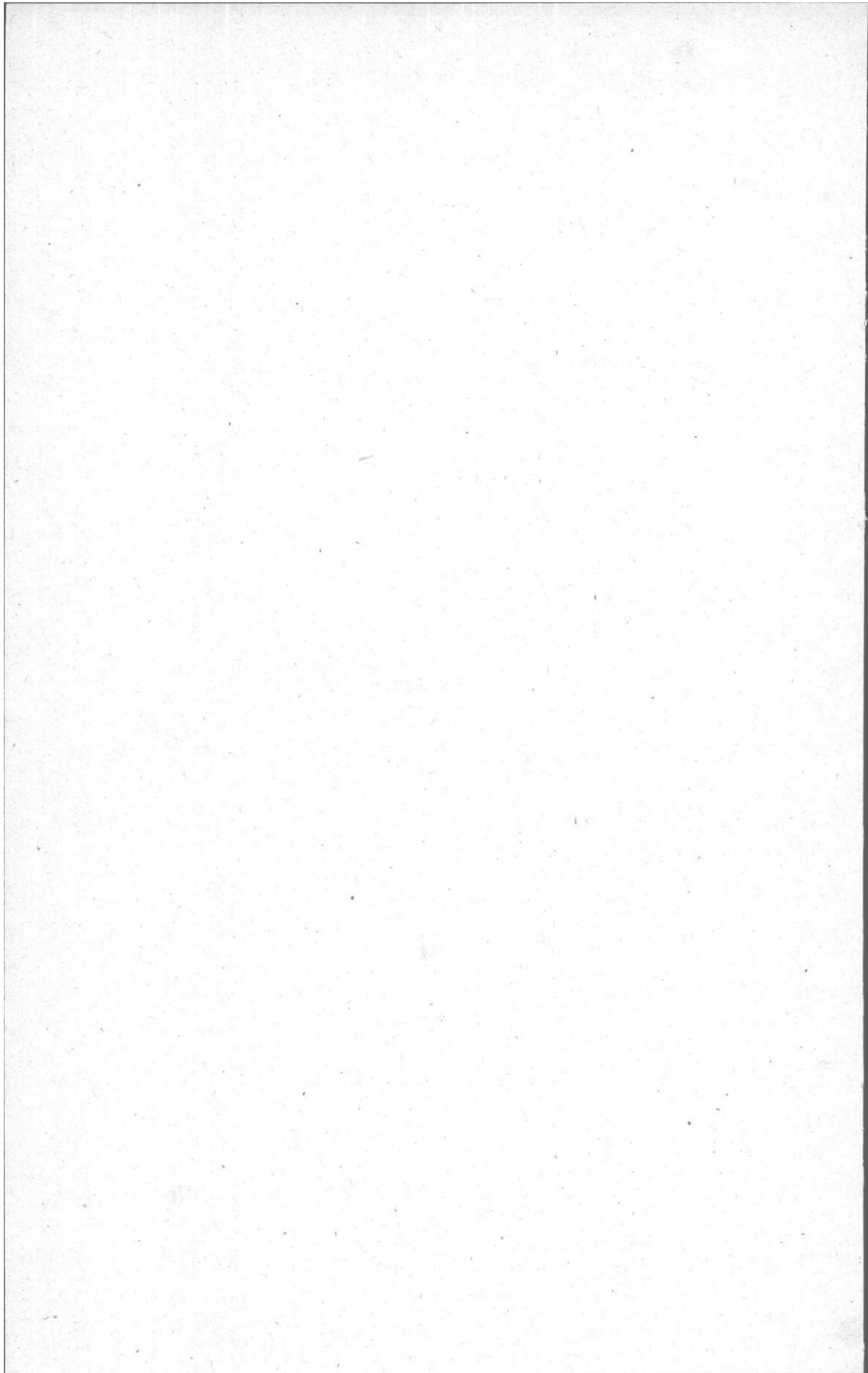
şünümesi gereken önemli bir hadisedir. Bunun sebebi, İslâm devletinin siyasî, sosyal ve kültürel bakımdan müslüman olmayanlara gösterdiği hoşgörü, serbesti ve insaniyettir.

Kaynaklara göre, yaratılışları itibarıyla sert ve hırçın mizaçlı olan ve bu sebeple tarihi boyunca kabile hayatı yaşayan Mağribiler, müslüman olduktan sonra Araplarla imtizaç etmişler ve müslüman olmakla sadece dinlerini değil, eski dil ve âdetlerini de kısa zamanda terketmişlerdir. 500 sene içinde, diğer müslüman devletlere benzer statüde ve müslümanların halifesine bağlı olarak 10'a yakın devlet kurmuşlardır. Kabile kâidelerinden başka hukuk kâideleri olmayan Mağribliler, İslâmiyet sayesinde dünyaca meşhur nice hukukçular yetiştirdikleri gibi, Malikî mezhebinin de resmî hâmisi olmuşlardır.

Gönüllü olarak Osmanlı Devletinin hâkimiyetini kabul eden Mağribliler, bu dönemde ve idarî ve hukukî müesseseleri bakımından önemli gelişmeler kaydetmişlerdir.

Kısaca, 1240 seneden beri İslâmiyetin din ve dünya görüşü olarak benimsediği Mağrib ülkelerinde müslüman Türkler 500 seneye yakın bir süre kültürel, sosyal ve hukukî müesseselerine katkıda bulunmuşlardır. Çeşitli kültürler arasındaki etkileşim çok tabii olduğundan, İslâmiyetin Avrupa kültürüne, özellikle İspanya'da ve Güney İtalya'da da tesir ve katkılarda bulunduğu da tarihî bir gerçektir.

V- BELGELER



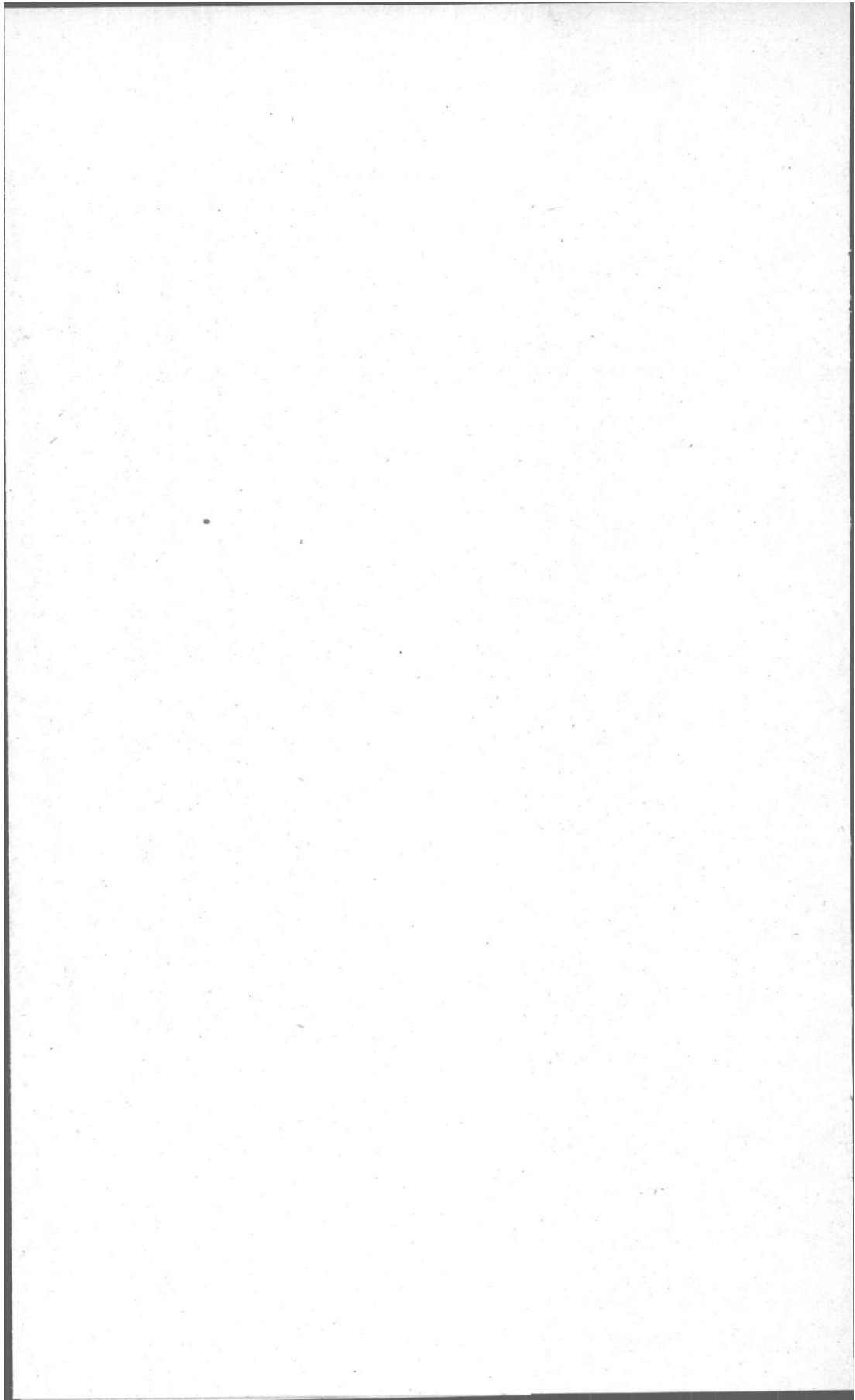
م دریم

هفتاد و نه روز که در صورت مکرر و معالجه اولیاء است. و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء
 کوز طایفه مع و کوز طایفه کوز و در این روزی که در روز اولیاء است. و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء
 هفتاد و نه روز که در صورت مکرر و معالجه اولیاء است. و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء
 و معالجه اولیاء است. و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء

فظا و ناسر و در می همانند شایسته و در صورت مکرر و معالجه اولیاء است. و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء
 به کلمات نوره از اولیاء است. و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء
 و استخوانه و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء
 و نوره و نغمه و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء
 سبک است. و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء
 فظا و ناسر و در می همانند شایسته و در صورت مکرر و معالجه اولیاء است. و در روز شنبه و چهارشنبه و شنبه روزی که در روز اولیاء

در تمام اینها و در تمام اینها و در تمام اینها

در تمام اینها و در تمام اینها و در تمام اینها



كافولنا
MAGRİB

كافولنا
JILĀYETİ

تابع میریان ولایت بودین وریه

ا لوا سمندره
و لوا بودین

و لوا ازورینق
و لوا چون غر وارسک

و لوا مہاج و شفلور
و لوا استوقلی بلغزاد

و لوا سکلین
و لوا سرور

و لوا و مطوان
و لوا سونظورنه

و لوا استرغوت
و لوا

و لوا

و لوا

MSBAKAK
A.R. STU

دقتدارک
تارها و جرایر ولایت خون

درغ

İLZİMTE ÖZEL

(BDA, Mulestaa
Def.leri, KKT.)

تابع میریان جرایر وریه

ا تابع مہدقہ وای
و مدیہ وای

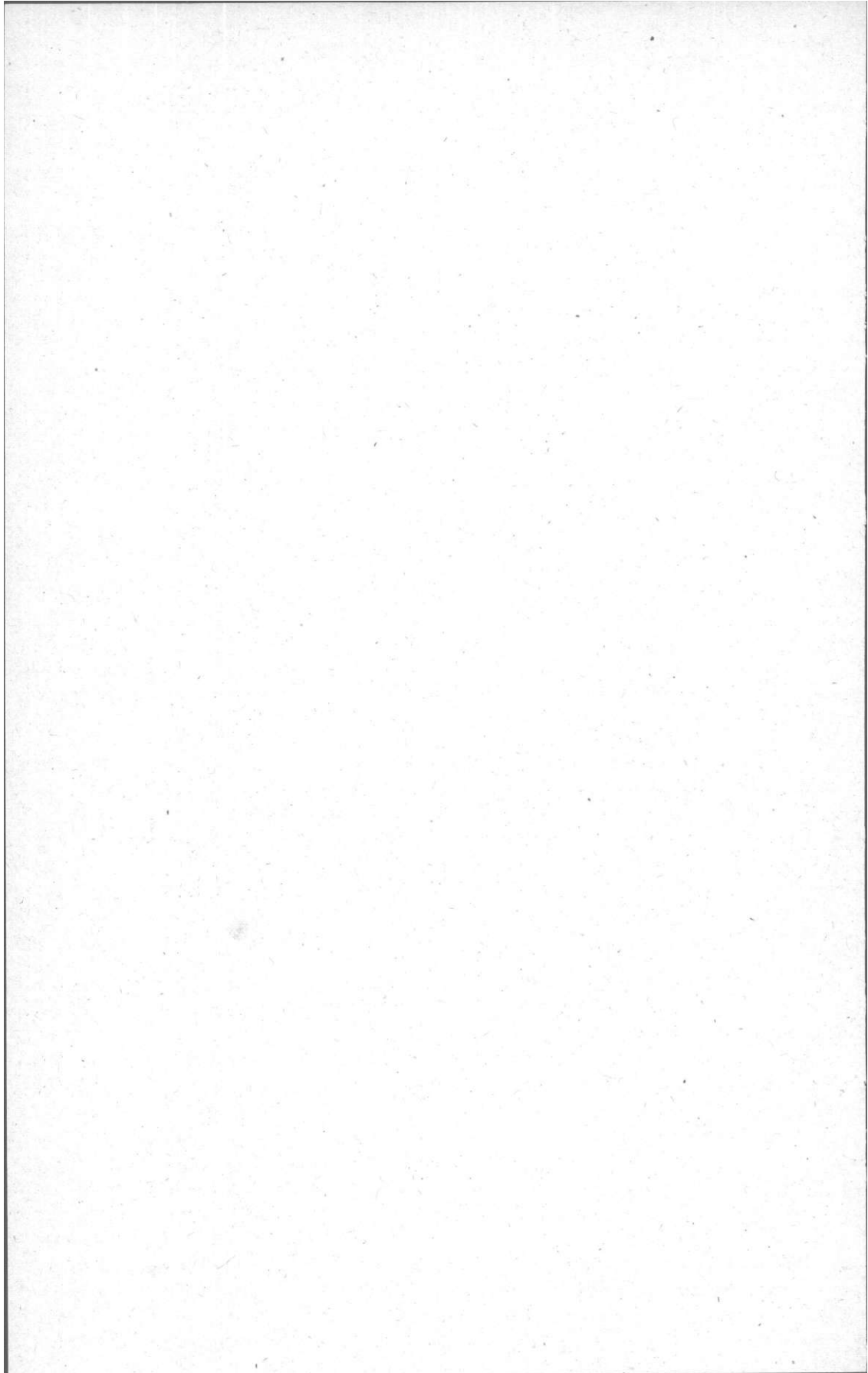
وای سرف وای
وای سرف وای

وای بلاد العنابیر وای
وای قلع و سربہ وای

وای

MSBAKAK
A.R. STU

VI- E K L E R



CEZAYİRLİLERİN OSMANLI HAKİMİYETİNİ İSTEYEN İNBİĞTURLARI

Mütercem-i mektûb-ı kâdî ve hatîb ve fukâhâ ve eimme ve tüccar ve ümenâ ve kâffe-i reâyâ ve âmme-i berâyâ-yı medîne-i Cezâyir.

Makâm-ı â'lî sultâniyye duâ-i sa'd ve nasr ki, aksâ-yı âmâle irişdirir. İ'sâl kıldıktan sonra medine-i Cezayir'de olan bendelerin yazub i'lâm eyledikleri budur ki makâm-ı azîminize bizum yanımızda bir mer-tebede ta'zim vardır ki, eyyâm üzerine vücubuna ve lüzumuna mu'terifleriz ve bâb-ı müreff'e'inüze bir vechile iclâl ideriz ki mektub anun mektûmına vâfi değildir. Biz sa'âdet eyya'mımızla ferahlarız ve zimâm-ı u'bûdiyetinüze irtisa'mla müstebeşşirleriz. Ve size bir vechile i'timâd ideriz ki, bâtını ve zâhiri hâlis ve evâili ve evâhiri müstahsen-dir. Emrinüzü sâmi'leriz. Bu bendeler yanında cenâb-ı muazzamınıza gâyet ta'zimden gayr-ı nesne yokdur. Ve makâm-ı eşrefinüzün müşer-ref olmasın taleb ideriz. Bu bendelere a'dâ-i dînden hâdis olan ehvâlile ve Allah dostları olan mü'minlerin nasrı ve advvullah olan kâfirlerin hezimet-i ile ahbâr tavîledir ve hâdis e dahî celîledir. Ammâ mahsûli budur ki, tâife-i tâğıyye Endülüs vatanına müstevli oldukda Vehran Kal'asına intikâl eyledi. Sâir bilâda teaddî eylemek için pes gelüp Bi-caye ile Trablus'ı aldıktan sonra ki, bizüm şehrimüz olan Cezayir bâkî kaldı. Vasat-ı dâirede kalan nokta gibi garîb ve hâ'ir kaldıkda her cânibden ehl-i küfr bize muzâyaka virdi, Biz hemân habl-i metîn-i dîne teşebbüs idüb Allah'a sığındık. Pes tâife-i tâğıyye bize taleb eyledi ki, taht-ı zimmetine idhâl eyleye biz dahî nazar idüb gördük ki mihnet ü şedâyid-i müstedd oldu. Bi'z-zarûre Hakk te'âlâ ehl-i teslis üzefine nusret müyesser eyleyince nefslerümüz ve harîmlerimiz ve evlâdümüz ve emvâlümüz korkusundan sulh eyledik seby ü tefrik havfindan müdârâ iddik. (İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râci-ün) Bu muzâyakadan sonra ki, küffâr gelüp ve Heran'ı ve Bicaye'yi ve Trablus'ı aldı kasd eyledi ki, gemileriyle bize dahî müstevli olup esir eyleye ve birbirimizden tefrik ide nâkâh nâsır-ı din ve hâmi-i müslimîn ve mücâhid-i fî sebîlillah olan Oruç Bey bir mikdar gazileriyle çıka geldi. Biz dahi ânı kabûl ü ikrâm-la istikbâl eyledik zîrâ havfimüzden Allah fazhyle bizi halâs itdi. Mü-

şârunileyh Oruç Bey bize gelmezden evvel Tunus şehrinden Bicaye hisârına gelmiş idi. a'dâ-i dinden olup ihvân-ı müslimîn için ta'mir eylemek kâdîna pes kal'a-i mezbûreyi mücâhid-i sâlih Fakih Ebu'l-Abbas Ahmed b. Kâdî ile muhasara idüp erkânına tezelzûl virup bünyânını hedm eyleyüp kal'aya girdiklerinde kâfirler binyelerinin ihtilâlini ve minyelerinin hulûlini müşâhede eylediler. Kal'a-i mezbûrenin izâsında müslimanlar hücum idüp azîmü'l-binâ bir burcın aldılar. cAnveten kal'aya dâhil oldılar kâfirlerin ol kal'adan ba'zı kaçup ve ba'zı ki ruhları nâra ulaşmasını Hakk te'âlâ muaccel eylemiş idi. Katl olundu. Ve'l-hâsil müslimanlar ol kâfirleri ile envâ' muhârebe ve mukâtele ile ânâü'l-leyl ve'n-nehâr işrâkdan gurûba değin cengler eylediler. Tâ ki, müşârûn-ileyh Oruç Beyün ashâbından bir cemâ'at mufârakat eylediler. Müşârûn-ileyh cemâ'at-ı kalile ile ol kâfirler arasında kaldı. Müşârûn-ileyh bize gelüp mülâki olmağa ve a'dâ-i dinden bizi halâs kılmağa sebep bu olmuş idi. Pes müşârûn-ileyh Oruç Bey Tilemsen şehri muhârebesinde rahimehullah şehid oldukda karındâşı mücâhid-i fisebili'llah Ebu't-tukâ Hayreddin hayr-ı halef olup bizi hâmi oldu. Adl-i tâmmından ve şer'i şerif-i nebevviyyeye ittibâ'dan gayri nesnesin görmedik. Mezkûr dahi dâimâ makâm-ı a'lânüzi gâyeti ta'zimle ta'zimde ve emri cihâda iştigâlde ve Rabbû'l-'ibâdın rızâsına mâlmı ve nefsini bezl eylemekde olup i'lâ-i kelime tî'llâha haris olmağın ve cümle-i âmâlî Sالتانات-ı aliyyenüze menût ve kemâl-i ihtirâmünüz üzre mebsût olduğı ecilden bizüm dahi muhabbetimiz ânun hakkında hâlis ü sâbit olmuşdur. Nice muhabbet eylemiyelüm ki, bizümle bile atan bile de sâ'id-i ikdâm üzerine gelüp bizümle bile cihâd-ı fi sebili'llâha niyyet-i hâlis ve kalb-i sâdikla teveccüh eylemişdir. Ve şiddet ü rahâda Hakk te'âlânın emri üzerine kâim olmağla ittifâk idüp dürür. Akîde-i imâniyyede kevkeb-i vehhâca ve delil-i vâzihî'l-minhâca benzer ve'l-hâletü hâzihî bu bendelerin makâm-ı âliye i'lâm eyledikleri oldur ki, mezkûr emîrimüz Hayreddin Cânib-i a'lânüza gitmeğe azimet eylemiş idi. Belde-i mezbûrenin urefâsı tazarrû' idüp koyıvirmediler. Kefere-i tâğıyyeden havf eylediğümüzden ötürü zirâ yasârâ bize ziyâde yaramaz kasddadır. Biz hod gâyet zâf u felâketde yüz Bu sebebden ötürü bâb-ı âlânüza fakîh-i âlem müderris Seyyid Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Ahmed irsâl olundu. Biz mezkûr emîrümüzle cenâb-ı a'lânüzün hidmet kârlarıyuz ve iklim-i Becaye ve garb u şark ahâlisi makâm-ı a'lânüzün hademesidir. Ve Sâyir bu bilâdda vâki' olan umûri işbu mektubla vardıkda makâm-ı a'lânüza mezbûr i'lâm eylese gerekdir. Ve's-selâmu aleyküm ve rahmetu'llahi ve berekâtuhû ve hurrîre fi evâil-i şehri zilka'de min âmm-i hamse ve 'işrîn ve tis'a-mie. (H. 925 / M. 1519)

Zikrolunan belde-i Cezayirde câmi'i a'zânda münzevi ve mu'tekif olan Ubeydullah ve huveydim-i fukare'-i ehli's-sünne Muhammed b. Mansur b. Aliyyü'l-Halebî dahi mektub gönderüp arz-ı gurbetde zikrolunan kavm-i zu'afâyla mezkûr Hayreddin gelüp irişince helâke karib olduklarını ve merreten ba'de uhrâ fetretlere uğrayup mihnetler çekdiklerini ve hâliyâ duâ'-i devâm-ı devlet-i pâdişâhiyye müdâvemet eylediklerini i'lâm eylemiş¹.

¹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E. 6456

1827 TARİHLİ OSMANLILARIN FRANSIZLARA KARŞI CEZAYİRE YARDIM EDİLMESİNİ İSTEYEN HATT-I HÜMAYUNU

Benim vezirim,

İşbu takrîrin ve terceme kağıdıyle sûret-i mezkûre manzûr ve ma'lûm-ı humûyûnum olmuştur. Cezayirlüler gayûr ve mücâhid adamlardır. İngilterelünün fenn-i bahriyede mahâreti meşhûr iken bi-avnilahî ta'âlâ ne gûne gâlibâne sulh oldukları görüldü ve işidildi. İnşâallah Fransaluya dahî bu vechile gâlib olacakları eltâf-ı subhâniyyeden me'mûl ise de sebep ve hikmeti ne olduğı henüz Cezayirlü tarafından bir gûne tahrîrât gelmediğinden Devlet-i aliyemizin bu hususda vukûf ve ma'lûmâtı olmamak cihetiyle bu taraftan elçi-i mersûma ne vechile cevab i'tâsı iktizâ ideceğı be-hier hâl tahrîrâtın vürûdına mütevakkıf görünüyor, Ancak yolu uzak mahal olduğundan takririnde beyân olunduğı üzere İzmir'de olan Cezayir Dayısı ve sâbık Cezayir Müftisiyle muhâbere ve iktizâ ider ise bu tarafa celb olunmak üzere kefiyet Kapudan Paşaya iş'âr olunarak icrâsına ibtidâr olunsun.

Şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû veliyyün-ni'metim efendim Pâdişâhım,

Ma'lûm-ı hûmâyûn-ı mülûkâneleri buyurıldığı üzere bu esnâda ba'zı görülen havâdis kâğıtlarında Rusya ve İngiltere ve Fransa donanmaları Akdeniz'e çıkmak üzere olup güyâ ba'zı rivâyete göre rum maddesi zımnında olarak ba'zı ihbâra göre dahî Rusya teknelerinin me'muriyetleri keenne tüccar gemilerini muhafaza ve konvoyluk suretiyle olup Fransalunun dahî Cezayir Ocağıyle muhâsaması olduğundan ana menbî olduğu söylenmiş, ve henüz Cezayirlü tarafından bir gûne haber zuhûr itmemiş ise de evvelki gün Fransa elçisi tercemânıyla hizmet-i riyâsete bir kıt'a resmî takrir takdîmiyle şifâhen dahî gönderdiği haberde bir müddetden berû Fransa devletiyle Cezayirlü beyninde muhâsama havâdisi işidilmekte ise de sıhhati ma'lûmı değil iken bu def'a devleti tarafından kurye gelüb fi'l-vâki' Cezayir Ocağıyle beynlerinde i'lân-ı harp tahakkuk eylediğini ve güyâ sebep dahî Cezayirlü olup

hatta Cezayir'de mukim Fransa konsolosuna hakâret vukû'ıyla Fransalı tarafından tarziye talep olundukda Cezayirlü red ve imtinâ' ederek nihâyet muhârebeye hâzır olduklarını beyân eylediklerinden ol vechile beyenlerinde harp tahakkuk itmiş ise de Devlet-i aliyye ile Fransa devleti beyeninde mûn'akid olan a'hidnâmenin onbirinci maddesinde nazaran bu keyfiyet ahde helal virmeyeceğini ifâde ve iş'âr ve mezkûr onbirinci maddenin bir fıkrasını dahî bir varakaya ihrâc ve irâe itmiş, ve beru taraftan dahî vâki'â bu havâdisi biz dahî işitmekte idik lakin Cezayir Ocağı tarafından henüz Bâb-ı âlî'ye bir gûne inhâ vâki' olmadığından hakikatı ma'lûm değil idi. Şimdi senin ifâdene göre sahih demek oluyor. Lakin işbu Cezayir ahâlisi teba'a-ı Devlet-i aliyyeden olduklarına nazaran î'lân-ı harbi müntec derecede muhâsama vukû' evvelemerde taraf-ı Devlet-i aliyye'ye beyan olunmaksızın def'aten î'lân-ı harp haberini virmek resm-i hürmete münâfi olup henüz hakikat-ı hâl dahî nezd-i âlîde mechûl olduğundan işbu getürdüğü takrîrin me'âlini kabûl ve tasdik itmeyiz. Fakat şöylece terceme olunarak meâlî anlaşılup evliyâ-yı umûra dahî bi'l-ifâde cebâbı virilur denilerek tercemân-ı mersûm î'ade olunmuş ve ba'de evvelki gün Serasker Paşa bendeleri ve me'mûrin kullariyle bu husûs lede't-tezkir vâki'â bir zamandan berû Carpocakları'nın düvel-i ecnebiyye ile muâdât ve muâhedâtlarına bu taraftan karışılmayup kendüleri gâh muharebe ve gâh müsâlih olmakda olarak hatta evvelki sene Cezayir Ocağıyla İngilterelü dahî î'lân-ı harp eyledikde kesr-i fâhiş ile münhezim olup nihâyet Cezayir Ocağı İngilterelü ile gâlibâne akd-ı sulh eyledikleri derkâr ise de maa-mâ-fih bunlar tebaa-i Devlet-i aliyye'den ve ehl-i islâmdan olduklarına mebnî bu bâbda sükût ve müsâmaha dahî câiz olmayacağından her ne kadar î'âne-i fi'liye uymaz ise de kavlen olsun î'ânet ve tesâhüb olunmak ya'ni şimdiki halde fi'len karşılamağa imkân müsâid değil ise de keenne karışacak gibi görünmek lâzımeden olmak hasebiyle tercemân-ı mersûm takrîr-i mezkûrun cevâbı için hizmet-i riyâsete geldiğinde takrîrin meâlîne nazaran Cezayirlü ile î'lân-ı harp kaziyyesini ednâ bir tarziye maddesinden neş'et itmiş gibi görünüb ve henüz sebebi husûmet ve kabâhat hangi tarafta olduğu dahî mechûl ise de her ne ise bu husûs taraf-ı Devlet-i aliyye'ye evvel-emirde bir kere ifâde olunmaksızın def'aten î'lân-ı harp olunub da ba'de ihbâr olunması hürmetsizlik olmağla bu husûsda Devlét-i aliyye'nin hâtr-mânde olmaması kâbil değildir. Maa-mâ-fih bundan böyle lâzım gelen tahkîkât icrâ olunup ona göre iktizâsına bakılır. Ve mu'âhedenin onbirinci maddesinde mezkûr olân takyid ta'biri Cezayir Ocağına hod be hod su'-i kasd ve î'lân-ı harp mu'âmelesini muktazî olmayup mu'âhede-i mezkûrenin

nass-ı sarîhine nazaran fakat Fransa devlet limanlarında şâyed bir korsan sarkındılığı vuku'nda def' ve takyid dimek olduğundan doğrusu Fransalunun bu hareketi kabul olunur şey değildir yollu iktizâsına göre ba'zı kelimât-ı müessire irâd olunması ve bu husûsun keyfiyyet ve hakikatına dâir henüz Cezayir tarafından bir gûne haber vürüd itmeyüp eğerçe sâye-i şahânelerinde Cezayir'in hasbe'l-mevki' kemâl-i metanet ve istihkâmına ve ahâlisinin cür'et ve ikdamlarına nazaran Fransa donanması bir zarar idemeyüp belki bi-avnihi teâlâ kendüleri mağlub ve mutazarrır olacakları ümîd-i vâsık ise de bir kere bugünkü keyfiyyet İzmir'de mukim Cezayir Dayısı ve sâbık Cezayir Müftisi taraflarından dahi suâl ve istihbâr olunmak üzere keyfiyyet Kapudan Paşa kullarına iş'âr olunarak ba'de ezîn iktizâ ider ise de müşâfehâten söyleşmek için İzmir'den mûmâileyhimâ dahi celb olunub bundan böyle vâki' olacak tahkikata göre iktizâsına bakılması suretleri mûlahaza olunmuş olmağ- la ol bâbda ne vechile irâde-i seniyye-i zıllullahileri şerefsudûr buyurulur ise muktezâ-yı münifi icrâsına ibtidâr olunacağı ve takrir-i mezkûr tercemesiyle Cezayirlüye dâir Fransalu ahid-nâmesinde mûnderic olan maddenin ihrâc itdirilen sureti dahi meşmûl-ı nazar-ı me'âlî eser-i şâ- hâneleri buyrulmak için arz ve takdîm kılndığı muhât-ı ilm-ü âlîleri buyurıldıkda emr û fermân şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû veliyyün ni'met efendim pâdişâhum hazretlerininindir¹. (H. 1243 / M. 1827)

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Tasnifi, Dosya No : 78